

Les Nodriesses. Les mares de llet habitaven barris o poblats perifèrics no massa allunyats, per poder fer possible que els portaren els nadons diàriament o que elles acudiren a les cases on eren demandades. A la València del segle XIX també hi havia «cases obligades», llocs on proveir-se d'aliments per curar els malalts.

Mares de llet i cases obligades

► Per curar la salut es podia recórrer també a les herbes medicinals. Al segle XIX, al mercat central n'hi havia dues parades

TAFANERIES
Valencianes

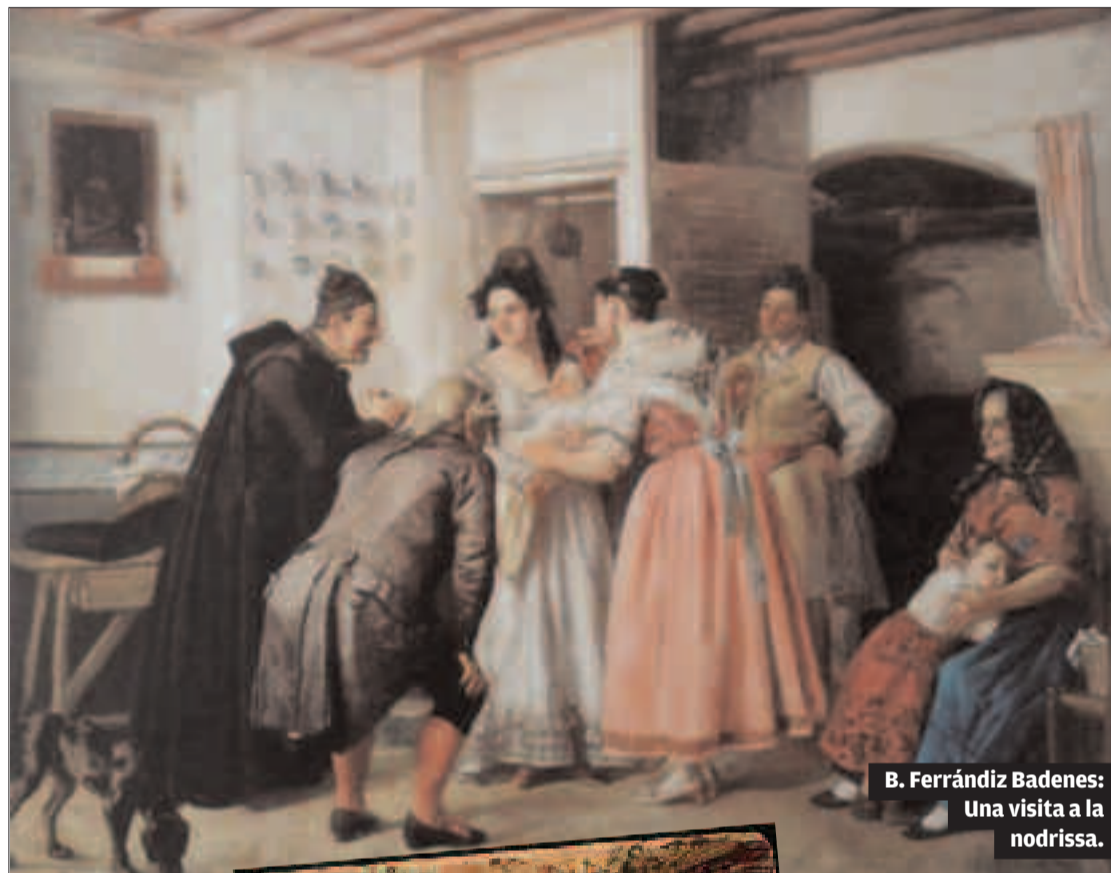

Francesc J. Hernández
DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

■ En pocs anys han desaparegut dues institucions que, als segles passats, foren indispensables per a la salut de la ciutadania valenciana: les mares de llet i les «cases obligades».

L'existència de «mares de llet» o dides fou una pràctica molt estesa en temps passats, fins que foren fabricades i començaren a difondre's, poc a poc, els sucedanis de llets maternes. La primera d'aquestes llets fou inventada per **Henry Nestlé** el 1860. El 1878 en trobem anuncis a Madrid. El 1879 ja s'esmenta a la premsa valenciana la venda de llet o «harina lacteada» Nestlé a la botiga «Los Alcoyanos», del carrer del Trench 15. Dos anys després ja apareix una «Harina Lacteada con Hierro Dialisado» del Doctor Quesada, que es venia 2 reals més barata que l'estrangera a la plaça de la Mercè 7. Però abans que es poguera recórrer a sucedanis de la llet, no hi havia més alternativa que les dides.

Podem suposar que el tracte amb una mare de llet es faria en molts casos directament, per la qual cosa el que trobem als diaris del passat, de finals del segle XVIII i del segle XIX, seria només una part d'un fenomen molt més ampli. Com a mostra, en més de la meitat dels exemplars de l'època inicial del primer periòdic publicat a la nostra ciutat, el «Diario de Valencia», hi havia anuncis amb ofertes o demandes de nodriesses. En el tercer número que aparegué del periòdic, el 3 de juliol del 1790, ja es podia llegir un anunci que sol·licitava una mare de llet: «Nodrizas. Se busca una para criar en casa de los padres de la criatura: en el Despacho principal del Diario, calle de Juristas, se le dirigirá á donde debe acudir». Un parell d'exemplars després trobem la primera oferta d'una mare recent que vivia a l'actual carrer de Baix: «Nodrizas. En la calle de Alfonso dech, Casa n. 33 de la Manzana 381, hay una Ama que desea ponerse á criar, llamada **Máxima Abella**, se le ha muerto la criatura, y la leche es de un mes». Les ofertes de nodriesses a les fulles del periòdic es multipliquen des d'aleshores, fins arribar quasi a una mitjana de dues dones per cada número. En poc de temps, les ofertes adopten una forma estandaritzada: nom de la dona, localitat, edat, temps de lactància, si pot alletar a la seua casa i també

B. Ferrándiz Badenes:
Una visita a la nodrissa.

a la del nadó, i lloc de la ciutat on donen referència seua. Ací teniu un cas paradigmàtic: «Nodrizas. **Josepha Celda**, natural de Museros, de edad de 25 años, leche de dos meses, busca cria para la casa de los padres de la criatura; dará razon en esta Ciudad **Sebastián Sivera**, en la Tienda de Especieria de la plaza de Serranos». Les demandes són més escasses; aproximadament una per cada deu ofertes. S'usen fórmules com ara: **Máximo Alba** o **Rosa López** «busca una ama de leche», o bé: «Si alguna muger quisiere criar á media leche, podrá acudir á casa **Manuel San-**

chis». En algun cas es determina la remuneració: «**Valentín García**, herrero, que vive cerca de las Monjas de la Trinidad, extramuros, necesita una Ama, á quien dará de mesada 36 reales vellon: darán razon en la Tienda de Especieria de la plaza de Serranos». Excepcional-

ANUNCI
I dibuix d'una nodrissa

► Anunci de sucedanis de llet maternal, 1881. Dalt, Nodrizas (1890). Dibuix d'Émile Boipelier (ANC).

ment, les ofertes expliciten la necessitat econòmica de la nodrissa: **Mariana Monzó** «tiene ausente su marido», **Vicenta Esteve** «tiene su marido ausente en el Real Servicio», però generalment no hi cal: s'alleten xiquets aliens per diners. Potser hi ha una dedicació desinteressada entre mares de les classes populars, però no és el cas dels anuncis dels diaris. D'una mostra de 80 anuncis, l'edat mitja de les mares de llet és de 27 anys; la mitja del període de lactància anterior a l'oferta és de 4 mesos.

Les nodriesses habiten barris o poblats perifèrics no massa allunyats, per poder fer possible que els porten els nadons diàriament o que elles acudisquen a les cases on són demandades: **Mariana Monzó**

vivia al carrer Muntera del barri dels pescadors, **Mariana Thomas** al carrer de l'Estanc de Russafa, **Teresa Sinisterra** o **Petronila Alverola** al Grau, **Vicenta Coscollar** a Algirós, etc. Fins i tot als fulls del diari s'ofereix una nodrissa, tal vegada una criada, que habita dependències episcopals: «En el quarto baxo de la casa del Señor Dean, al lado de la Almoyna, hay una ama de leche que busca cria para su casa; en la mis-

ma darán razon». També les «mares de llet» habiten als pobles de l'Horta. En trobem de Benifaraig, Benimaclet, Campanar, Lazaretto (Natzaret), Massanassa, Mislata, Picanya, Torrent, etc. També a les alqueries, com ara la del Pastor, la del Brosquil o la de la Torre, o habitatges als camins, com ara el de la Fonteta de Sant Lluís o el de Torrent. Tota l'Horta convertida en una immensa via làctia, una gran xarxa de nodriment que feia germans de llet més enllà dels límits de les classes socials. El pintor **Bernardo Ferrándiz Badenes** (1835-1885), molts quadres del qual il·lustren els costums valencians, composà «Una visita a la nodrissa»: Uns pares ricament vestits porten un nadó a un humil habitatge de l'horta, on hi ha una parella de llauradors. Una iaia, amb una xiqueta entre les cames (potser la filleta que ha fet que li pujara la llet a la mare), i un rector embalatit contemplen la trobada, mentre s'acosta un gos esquifit, signe inequívoc de la fam que pateixen els humils llauradors.

A la València del segle XIX també hi havia «cases obligades», el que volia dir llocs on proveir-se d'aliments per curar malalts, una mena de botigues obertes sempre que feia falta. Les Guies de la ciutat de 1828 o de 1849 n'ofereixen el detall. Al carrer Guillem Sorolla, número 17, dia i nit, «se facilitan redaños, conduciendo para el efecto los carneros á las casas de los enfermos». També en despatxaven al número 46 del mateix carrer dedicat a un dels dirigents de les Germanies. En aquella època, al mesenterí se li atribuïen virtuts curatives; ara es fa servir només per embolicar els magnífics figatells de la Safor o la Marina Alta. També al carrer de la Pelleria (ara, dels Drets), «edificio del Matadero viejo, núm. 6, se vende carne de carnero y cuartos de gallina á cualquier hora de la noche». I molt a prop d'allà, a la plaça de les Herbes (ara subsumida a la de Lope de Vega), «De dia y noche, á toda hora, se encuentran cuartos de gallina, carne y garbanzos para puchero de enfermo».

Per curar la salut es podia recórrer també a les herbes medicinals. A la primera meitat del segle XIX, se'n podien comprar al Jardí Botànic. També n'hi havia dues parades al mercat central, junt al convent de Santa Maria Magdalena (ara enderrocat per ampliar, precisament, la plaça del Mercat), on es podien adquirir tant herbes fresques com seques. S'anomenaven popularment «les herbolàries». Si hi havia urgència per fer una tisana o una infusió, les guies advertien que «en la calle de la Cofradía de los Sastres, núm. 26, habita una de las vendedoras de yerbas medicinales, y si se ofrece las proporcionara á cualquier hora de la noche». El carrer esmentat correspon a l'actual de Martín Mengod, al costat de la plaça del Mercat. Lògicament, cases obligades o herbolàries eren establiments típicament ciutadans. Als entorns rurals, la població s'abastia més fàcilment de gallines, de fenolls o timonets.